

Lessen in bedrog

Herken de leugenaar

Een blik naar de deur of een gespannen bovenlip. Kleine details in gedrag kunnen een bedrieger verraden. Dat beweren docenten van de Leugenacademie, een particuliere opleiding voor leugendetectie in Nederland. Hoe effectief is hun methode?

TEKST: DENNIS RIJNVIS

Een stilstaand beeld op een tv-scherm: voetballer Robin van Persie staat op het punt iets te zeggen. Leugenacademie-oprichter en docent Gerard van den Berg wijst naar de mond van de voetballer. 'Kijk, hier perst hij zijn lippen al samen. Dat is onderdrukte woede', licht hij toe, terwijl hij de film start. 'Vergelijk zijn gezichtsuitdrukkingen maar eens goed met wat hij zegt.' Samen met vier cursisten neem ik het interview met Van Persie geconcentreerd in me op. De beelden zijn opgenomen na Nederland - Slowakije op het WK 2010. Tien minuten voor het einde van de wedstrijd is Van Persie door coach Bert van Marwijk naar de kant gehaald. Tegen zijn zin. De interviewer stelt hem een scherpe vraag. Is het waar dat Van Persie bij het verlaten van het veld boos heeft geroepen dat niet hij, maar zijn teamgenoot Wesley Sneijder moest worden gewisseld? De voetballer ontkent, zelfs tot twee keer toe. Hij is ook helemaal niet boos, beweert hij. Zijn ontkenning komt ongeloofwaardig op me over. Waarom weet ik niet precies, maar Van den Berg wel. Hij speelt het filmpje nog een keer af en wijst weer naar het gezicht van de aanvaller. 'Op het moment dat hij over de coach praat, gaat zijn linkermondhoek een stukje omhoog. Het gebeurt echt razendsnel, je ziet het nauwelijks. Maar het is een teken van minachting, heel duidelijk.'

Angst herkennen

Op de Leugenacademie geeft Van den Berg elke week les aan politie-agenten, advocaten, accountants en mensen uit andere beroepsgroepen die willen leren om leugens te herkennen. Vandaag zit ik aan tafel met drie rechercheurs die zich bezighouden met het oplossen van interne diefstal en fraude bij bedrijven. Met behulp van theorie, demonstraties en een computerprogramma legt Van den Berg uit hoe ze een leugenaar kunnen herkennen. Volgens hem vind je de belangrijkste aanwijzingen voor leugens in taalgebruik, lichaamstaal en vooral gezichtsuitdrukkingen. De beroemde Amerikaanse psycholoog Paul Ekman ontwikkelde een computerprogramma waarmee je kunt leren

om deze zogenoemde micro-expressies razendsnel te herkennen. Je zou leugens sneller opmerken door tegenstrijdigheden te ontdekken tussen iemands onbewuste gezichtsuitdrukkingen en zijn beweringen. De software van Ekman wordt gebruikt door de FBI en CIA om rechercheurs te trainen. En de Leugenacademie beschikt ook over Ekmans programma. Ik blij tijdens de cursus geen natuur-talent als het aankomt op het herkennen van emoties. Op het scherm van een laptop schieten in hoog tempo foto's voorbij van een vrouw. Haar gezichtsuitdrukking verandert steeds. De wenkbrauwen zijn nu eens opgetrokken, dan weer gefronst of neutraal. Haar mond is afwisselend geopend en gesloten, soms grijnst ze. Bij elke foto heb ik een halve seconde om haar gemoedstoestand te bepalen. Woede en walging herken ik vrij eenvoudig. Maar verbazing verwar ik volgens de computer steeds opnieuw met angst. Zou ik angstige mensen in het dagelijks leven ook aanzien voor verbaasd?

Maar blijkbaar ben ik niet de enige die deze emoties door elkaar haalt. Van den Berg legt een stencil op tafel waarop de belangrijkste gezichtsuitdrukkingen tot in het kleinste detail zijn beschreven en uitgebeeld. 'Bij zowel verrassing als angst zetten mensen grote ogen op', verklaart hij. 'Als iemand zijn verbazing of angst openlijk toont, merk je dat wel op. Maar als je de gezichtsuitdrukkingen heel vluchtig ziet, in een micro-expressie, haal je ze gemakkelijk door elkaar. Het verschil zie je vooral aan de lippen. Bij een angstige gezichtsuitdrukking staat er spanning op de mond. Als iemand verrast kijkt, valt de mond iets open. Na veel training merk je dit soort details uiteindelijk in een fractie van een seconde op en ontdek je iemands verborgen gevoelens.'

Docent is verdachte

Maar alleen naar gezichten staren is niet genoeg om leugenaars te herkennen. 'Je moet mensen ook verleiden om de emoties te tonen waaraan je kunt zien dat ze liegen', zegt de Leugenacademie-trainer. 'En dat doe je door ze de juiste vragen te stellen.' Om te oefenen met de vraagtechnieken speelt Van den Berg

Van Persie ontkent dat hij baalt van zijn wissel. Maar de nonverbale signalen die hij uitzendt verraden hem.

een van diefstal verdachte kantoormedewerker. Daarna krijgen we allemaal een lijst met vragen die volgens de cursus-leider herkenbare emoties en gedrag zullen opwekken bij een dader. Zoals: 'Kun je begrijpen waarom iemand het geld heeft gestolen?' en 'Wat zou er met de dader moeten gebeuren, vind jij?' Onbewuste micro-expressies kan Van den Berg natuurlijk niet nabootsen, maar de cursisten krijgen wel de opdracht op zijn taalgebruik en lichaamshouding te letten tijdens het rollenspel. De cursus-leider kijkt naar de deur, legt een multomap voor zich op tafel en beantwoordt de vragen als een volleerde verdachte. 'Wat er met de dader moet gebeuren, dat kun je natuurlijk moeilijk zeggen', begint hij. 'Als zo iemand heel erg in de problemen zit, dan is het misschien wel te begrijpen dat hij of zij geld steelt. Ik heb het in ieder geval niet gedaan.'

Liegbeest kijkt naar deur

Na het verhoor legt de Leugenacademie-docent het idee achter de vragen uit. 'Als je mensen openlijk beschuldigt, gaan ze in de verdediging. Het is veel slimmer om ze uit te dagen om zich in de dader te verplaatsen.' Zijn antwoord tijdens de demonstratie wees op betrokkenheid bij de diefstal, verklaart hij. 'Iemand zal een misdaad minder hard veroordelen als hij hem zelf heeft begaan.' Maar ook de multomap was een aanwijzing. 'Als mensen iets te verbergen hebben, verschuilen ze zich vaak achter een object', zegt hij. 'Het is onbewust gedrag dat je in allerlei vormen tegenkomt. Soms pakt iemand een kussen dat op de bank ligt om zich af te

Leugenaars kijken je juist wél aan als ze je kletspraat verkopen

► schermen. Mensen die aan tafel zitten leggen vaak iets tussen zichzelf en de ondervrager in, een multomap bijvoorbeeld. Personen die leugens vertellen, kijken ook vaak naar de deur van een ruimte, zo blijkt uit onderzoek. Waarschijnlijk omdat ze het liefste zouden weglopen.

Dit vluchtgedrag zou ook doorklinken de woordkeuze van leugenaars. 'Meestal praten ze in de tweede persoon, stellen tegenvragen en distantiëren zich met afstandelijk taalgebruik van wat er is gebeurd', zegt Van den Berg. 'Ze zeggen bijvoorbeeld: het gestolen geld lag in de kluis, je kon daar niet zomaar bij, in plaats van: ik kon niet bij dat geld.'

Een ander mooi voorbeeld is volgens de leugenexpert de beroemde verklaring waarin Bill Clinton zijn seksuele relatie met Monica Lewinsky ontkende. Van den Berg: 'Hij verwees naar haar als *that woman*.'

Maar zelfs met al dit soort aanwijzingen is het niet eenvoudig om een bedrieger te ontmaskeren. Want wanneer ben je zeker van je zaak? Kun je iemand gelijk als leugenaar bestempelen als hij even naar de deur kijkt en twee keer een micro-expressie van angst toont?

'Nee', zegt Van den Berg. 'Je moet iemand eerst een half uurtje heel goed observeren, zodat je zijn gedrag leert kennen. Soms gedraagt een persoon zich

van nature een beetje zenuwachtig en kijkt hij veel om zich heen. Dan is er natuurlijk niets aan de hand. Pas als zijn gedrag heel erg verandert wanneer je hem confronteert met belastende feiten, klopt er iets niet. En dan nog moet je meerdere aanwijzingen hebben.'

Het blijft gissen

Ewout Meijer, als psycholoog verbonden aan de Universiteit Maastricht, gelooft niet dat de methode van de Leugenacademie ooit zekerheid kan bieden. Hij kent de studies naar leugendetectie waarop de cursus is gebaseerd. 'Zeggen dat je door het herkennen van micro-expressies mensen beter op leugens kunt betrappen, dat vind ik nogal wat. Je kunt er zeker emoties mee herkennen. Maar als een sollicitant tijdens een gesprek een paar keer een angstige micro-expressie vertoont, hoeft dat helemaal niet te betekenen dat hij ergens over liegt. Misschien is hij gewoon wel bang om afgewezen te worden.'

Lichaamshouding en taalgebruik geven volgens hem geen zekerheid. 'Iemand kan wel friemelen met zijn handen of steeds naar een deur kijken. Maar ook uit die non-verbale signalen kun je hooguit opmaken dat hij zenuwachtig is. Je weet nooit zeker hoe dat komt. Dat is een groot probleem met leugendetectie op

basis van emoties. Het is geen waterdichte methode, een cursus als deze kan tot onterechte verdenkingen leiden.'

Vergeet de fabels

Van den Berg is totaal niet bang dat zijn cursisten andere mensen te snel zullen beschuldigen na een bezoek aan de Leugenacademie. 'Je maakt altijd een inschatting of iemand je de waarheid vertelt. Na het volgen van mijn cursus gaan de deelnemers in ieder geval af op signalen die wetenschappelijk zijn te onderbouwen. Dat is een stuk beter dan afgaan op fabeltjes, zoals het geloof dat iemand liegt als hij je niet aankijkt tijdens het praten. Dat is helemaal niet waar. Uit onderzoek blijkt dat leugenaars juist zo veel mogelijk sociaal wenselijk gedrag vertonen om de aandacht niet op zich te vestigen.'

Na afloop van de cursus praten de andere deelnemers nog verder over opgetrokken mondhoeken, gefronste wenkbrauwen en afdwalende blikken. Terwijl bedrijfsrechercheur Marcel zijn tas inpakt, vraagt hij zich hardop af of hij zijn ondervraagtechnieken niet zou moeten aanpassen. 'Een gesprek met een verdachte voeren we altijd met twee rechercheurs. Misschien zou een van beide zich wel alleen op mimiek en houding van de verdachte moeten concentreren.'

Elk mens heeft 17 basis-emoties. Of je nu in Tokyo woont of Scherpenzeel.

Mondhoek is universeel

Leugenacademie-oprichter Gerard van den Berg is geen wetenschapper, maar ondernemer. Hij verdiepte zich in een groot aantal onderzoeken naar leugendetectie. Vooral uit de studies van Paul Ekman citeert hij regelmatig. De gepensioneerde hoogleraar aan de Universiteit van Californië werd beroemd met een overzicht van alle mogelijke menselijke gezichtsuitdrukkingen en hun betekenissen. Lange tijd hielden wetenschappers zo'n legenda van gezichtsmimiek voor onmogelijk, omdat gelaatsexpressies cultuurgebonden zouden zijn. Maar Ekman ontdekte in de jaren 90 dat stammen in Papoea-Nieuw-Guinea precies dezelfde gezichtsuitdrukkingen gebruiken voor woede, verbazing of walging als mensen in de westerse wereld. Bij een gevoel van minachting trekt bijvoorbeeld iedereen één van de mondhoeken omhoog. De expressies in ons gelaat zijn zelfs zo sterk verbonden met onze emoties dat ze ook een fractie van een seconde op ons gezicht verschijnen als we ze eigenlijk willen onderdrukken. Tijdens het vertellen van een leugen bijvoorbeeld.

Ook een lesje ontmaskeren?

De Leugenacademie in Dordrecht is de enige opleiding voor leugendetectie in Nederland. De algemene cursus duurt 2 dagen, maar het is ook mogelijk om een kortere training te volgen die is toegespitst op een bepaald beroep, zoals advocatuur, arbeidsbemiddeling, bedrijfsrecherche, of accountancy. De Leugenacademie bestaat ruim een jaar. Tot nu toe volgden meer dan 600 mensen er een opleiding. De meeste cursisten melden zich aan voor de cursus via hun werkgever. De kosten bedragen 695 euro per dag.

Meer informatie op: www.leugenacademie.nl

Bill Clinton heeft geen seks gehad met zijn stagiaire. Echt, echt niet.

Fraude ontdekt

Als freelance journalist werk ik meestal alleen. Als ik constant naar de gezichten van de mensen zou moeten staren die ik interview, zou ik niet veel op papier krijgen. Oud-cursist en fiscalist Peter Brouwers adviseert me om toch de technieken uit de cursus af en toe te gebruiken. Hij volgde het afgelopen jaar twee keer een training aan de Leugenacademie. De vaardigheden die hij leerde hebben hem naar eigen zeggen al veel problemen bespaard. 'Als boekhouder kun je aansprakelijk worden gehouden als een van je klanten fraudeert. Het is voor mij dus erg belangrijk om te achterhalen of iemand eerlijk is, zeker omdat ik vaak klanten uit de horeca heb. Daar wordt nog wel eens zwart geld achterover gedrukt.' Bij gesprekken met klanten let Brouwers veel op micro-expressies. Ook

denkt hij vaak terug aan de rollenspellen op de Leugenacademie. 'Een klant zette bij een ondervraging door de Belastingdienst heel duidelijk zijn rekenmachine voor zich op tafel, tussen hem en de belastinginspecteur in. Er ging bij mij een belletje rinkelen. Ook keek hij naar de deur en zag ik snelle uitdrukkingen van angst in zijn gezicht. Het was bijna griezelig zo goed het met de cursus klopte. Natuurlijk weet je in zo'n geval niet of die man geïmponeerd was door de inspecteur, of dat hij echt iets verzweg. Maar na wat doorvragen kreeg ik het vermoeden dat hij loog over de bezoekersaantallen van zijn horecagelegenheid om zo zwart geld af te kunnen romen. Op dat moment besloot ik hem niet langer als klant te houden.'

Toch kun je volgens Brouwers ook té alert zijn op micro-expressies en andere

signalen van leugens. 'Als je er te veel oog voor hebt, gaan gesprekken een beetje langs je heen. Vooral in je privéleven is dat niet fijn. Als ik op een verjaardagsfeestje ben, herken ik ook wel bepaalde micro-expressies. Maar dan gaat het om de gezelligheid en wil je soms helemaal niet weten of elk verhaal precies klopt. Je moet de theorie uit de cursus af en toe ook even kunnen loslaten.'

questpsychologie@quest.nl

MEER INFORMATIE

Gegrepen door emoties, Paul Ekman, Uitgeverij Nieuwezijds (2003): over emoties en de invloed daarvan op ons leven. Tinyurl.com/voorbeeldcursus: het interview met Robin van Persie dat in de cursus wordt gebruikt.